

*Mihai POPA, Liviu ANDREESCU **

**Protecția juridică a grupurilor religioase în lumina
deciziei CEDO în speța *Tothpal și Szabo împotriva
României* (2019)**

Introducere

În data de 19 februarie 2019, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO sau „Curtea”) a emis o decizie de încălcare de către autoritățile statului român a prevederilor Articolului 9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului („Convenția”) în speța *Tothpal și Szabo împotriva României*. Este vorba despre o decizie unică referitoare la două cazuri distincte, *Tothpal împotriva României* (28617/13) și *Szabo împotriva României* (50919/13), ambele reclamând încălcarea prevederilor referitoare la libertatea de religie din Convenție prin condamnări penale pentru exercitarea fără drept a profesiei de preot. Scopul principal al textului de față este de a discuta cele două cazuri în relație cu alte cazuri întâlnite de noi în cursul proiectului de cercetare „Direcții ale pluralismului religios în Europa: Examinarea mobilizării actorilor sociali în Europa în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la libertatea de religie”. În acest fel, dorim să scoatem în evidență cât de mult posibil relevanța mai largă a deciziei CEDO pentru dinamica religioase actuale din România.

Remarcăm de la bun început faptul că această decizie ar trebui să aducă un plus de claritate în interpretarea prevederilor Art. 23 Alin. 4 din Legea 489/2006 referitoare la exercitarea atribuțiilor de preot. Vom vedea că, pentru cazurile prezentate în secțiunile de mai jos, prevederile nu au fost suficient de clare pentru cei în a căror sarcină s-a aflat aplicarea legii. În forma inițial adoptată a Legii 489/2006, Art. 23 Alin. 4 stipula: „Exercitarea funcției de preot sau orice altă funcție care presupune exercitarea atribuțiilor de preot fără autorizația sau acordul expres dat de structurile religioase, cu sau fără personalitate juridică, se sancționează potrivit legii penale” (conform Art. 281 din vechiul Cod Penal privind exercitarea fără drept a unei profesii, cu închisoare de la o lună la un an sau cu amendă). Această formulare a fost modificată prin Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal (Art. 189(2)) și a intrat în

* *Mihai POPA*, Cercetător asociat la Secțiunea de Științe Sociale a Institutului de Cercetări al Universității din București

Email: mihaiopopac@gmail.com

Autorul dorește să mulțumească pentru susținere Institutului de Cercetări al Universității din București (ICUB), care a făcut posibilă dezvoltarea prezentei analize prin intermediul unei Burse pentru Tineri Cercetători 2018-2019 (Contract Nr. 10749/ 17.05.2018). Cercetarea care a stat la baza analizei a fost desfășurată în cadrul proiectului „Direcții ale pluralismului religios în Europa: Examinarea mobilizării actorilor sociali în Europa în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la libertatea de religie” finanțat de Consiliul European al Cercetării (ERC) (GA Nr. 338463; www.grassrootsmobilise.eu).

Liviu ANDREESCU, Profesor la Facultatea de Administrație și Afaceri a Universității din București

Email: andreescul@gmail.com

Manuscris primit la 29 iunie 2019.

vigoare în 2014 astfel: „Exercitarea fără drept a atribuțiilor de preot constituie infracțiune și se pedepsește potrivit Codului penal” (Art. 348 din noul Cod Penal privind exercitarea fără drept a unei profesii sau activități prevede pedeapsa cu închisoare de la trei luni la un an sau cu amendă). În lumina cazurilor prezentate mai jos, eliminarea referirii explicite la „autorizația sau acordul expres dat de structurile religioase, cu sau fără personalitate juridică” ar putea avea ca efect creșterea numărului de interpretări care să ducă la restrângeri ale libertății religioase contrare jurisprudenței CEDO. Prin traducerea și prezentarea speței *Tothpal și Szabo împotriva României*, precum și prin prezentarea unor cazuri asemănătoare întâlnite în România, sperăm să oferim celor în a căror sarcină cade aplicarea legii reperate necesare interpretării Art. 23 Alin. 4, în conformitate atât cu jurisprudența Curții, cât și cu spiritul Legii 489/2006 (exprimat prin forma inițială a articolului citat).

A doua secțiune a acestui articol prezintă faptele principale reținute de CEDO în cazurile *Tothpal împotriva României* și *Szabo împotriva României*. Cea de-a treia secțiune prezintă desfășurarea în instanțele naționale a două alte cazuri de preoți caterisiți, de data aceasta de Biserica Ortodoxă Română (BOR). Cea de-a patra secțiune discută jurisprudența CEDO în materia conflictelor legate de stabilirea conducerii comunităților religioase. După cum vom arăta, Curtea de la Strasbourg are o jurisprudență constantă în care apără dreptul credincioșilor de a-și alege conducătorii religioși, precum și dreptul celor din urmă de a-și manifesta libertatea de religie fără ingerințe din partea statului. Înainte de a trece la prezentarea cazurilor, ultimele paragrafe ale acestei secțiuni prezintă pe scurt prevederile Legii 489/2006 cu privire la distincția dintre „culte”, „asociații religioase” și „grupuri religioase”.

Foarte succint, Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor distinge între trei categorii de comunități religioase: „culte”, „asociații religioase” și „grupuri religioase”. Toate cele trei categorii de comunități se bucură, în principiu, în același grad de dreptul la libertatea religioasă. Ele diferă însă cu privire la statutul formal pe care îl au, la condițiile organizaționale pe care trebuie să le satisfacă, precum și la beneficiile de care se bucură. „Grupurile religioase” nu au nici o obligație de a se înregistra la autoritățile statului, însă au în consecință dezavantajul de a nu putea beneficia de scutiri de taxe sau de ajutor financiar din partea statului. O comunitate care dovedește că are cel puțin 300 de membri cetățeni români sau rezidenți în România (dovada reprezentând semnătura acestora), se poate înregistra ca „asociație religioasă” și poate astfel beneficia de scutiri de taxe pe clădirile și terenurile utilizate în desfășurarea activităților religioase. O „asociație religioasă” poate obține recunoașterea calității de „cult” dacă dovedește că a funcționat neîntrerupt timp de 12 ani (inclusiv în perioada de dinaintea adoptării legii) și că are un număr de membri (cetățeni români cu domiciliul în România) cel puțin egal cu 0,1% din populația țării conform celui mai recent recensământ. În comparație cu „asociațiile religioase”, „cultele” se mai bucură de ajutoare financiare de la bugetul de stat (proporțional cu ponderea în populația țării), de susținerea statului pentru predarea religiei în școlile publice, de sprijin în furnizarea de servicii sociale, precum și de recunoașterea explicită a rolului lor important în viața publică. „Culte” au așadar o poziție privilegiată în dialogul cu instituțiile statului.

Distincția între trei categorii de comunități religioase a fost criticată la momentul

adoptării legii atât de actori din societatea civilă, cât și de reprezentanți ai minorităților religioase¹. Însă temerile inițiale legate de posibilitatea ca autoritățile statului să limiteze libertatea religioasă a unor comunități (prin cerințele legate de înregistrare) nu s-au materializat. La momentul actual, „grupurile religioase” nu sunt în mod necesar dezavantajate în privința respectării dreptului la libertate religioasă. Dovadă stau numeroasele exemple de comunități care nu s-au înregistrat ca „asociații religioase” fie din cauza criteriului numeric (multe comunități religioase nu au 300 de membri), fie din cauza faptului că propriile norme interne de organizare nu sunt compatibile cu forma asociativă cerută de lege (este cazul, de exemplu, al Bisericii lui Isus Hristos a Sfinților din Zilele din Urmă). Totuși, așa cum arătăm în acest material, „grupurile religioase” sunt vulnerabile atunci când sunt în conflict cu „cultele” recunoscute.

Faptele reținute de CEDO în decizia *Tothpal și Szabo împotriva României*

În descrierea cazului *Szabo împotriva României*, CEDO reține următoarele fapte, redate aici succint: Csongor Szabo a îndeplinit funcția de pastor al cultului Biserica Reformată din România între anii 1995 și 2008, în satul Băița, în baza unui contract de muncă încheiat cu Biserica (§20); o cerere de divorț a stat la originea unui conflict între pastor și Biserică, conflict în urma căruia pastorului i-a fost desfăcut contractul de muncă și i s-a interzis să officieze serviciul religios reformat (§20); deși Biserica desemnase un nou preot care să slujească în localitate, majoritatea credincioșilor l-au susținut pe Szabo și au continuat să participe la întâlniri religioase organizate în casa parohială și în casele credincioșilor (§21); la cererea credincioșilor, Szabo a luat parte la căsătorii, botezuri și ritualuri de înmormântare însă, după spusele sale, fără a revendica funcția de preot reformat și fără a urma riturile cultului reformat (§21); plângerea penală pentru practicarea ilegală a preoției depusă de Biserica Reformată împotriva lui Szabo a fost respinsă atât de Parchetul de pe lângă Judecătoria Gherla, cât și de Parchetul de pe lângă Tribunalul Cluj (§23-24); totuși, Judecătoria Gherla a decis, în urma apelului Bisericii Reformate împotriva deciziei parchetului de pe lângă Tribunalul Cluj, să judece cazul, considerând că există probe suficiente în dosar pentru trimiterea în judecată a lui Szabo (§25); Judecătoria Gherla a invalidat martorii apărării (care susținuseră că Szabo nu officiasse ritualul reformat și că nu purtase veșmintele specifice acestui cult) motivând că nu au formație teologică și a acceptat argumentele martorilor acuzării care au susținut că fostul pastor officiasse ritualul reformat (§25); Judecătoria Gherla l-a condamnat pe Szabo (în octombrie 2012) la două luni de închisoare pentru exercitarea fără drept a profesiei de preot; în apel, Szabo a obținut (în ianuarie 2013) suspendarea pedepsei cu închisoarea, cu o perioadă de supraveghere de doi ani și două luni (§27); Curtea de Apel Cluj a estimat în decizia sa că privarea de libertate a lui Szabo ar fi fost de natură să agraveze conflictul din comunitatea reformată din Băița (§27).

CEDO a decis să analizeze cazurile *Szabo și Tothpal* împreună, dat fiind fondul comun

¹ Liviu Andreescu, “Romania’s new law on religious freedom and religious denominations”, *Religion, State and Society*, 36(2), 2008.

legat de limitarea de către autorități a libertății de religie, însă o serie de aspecte diferă între cele două cazuri. Astfel, sursele conflictului dintre pastori și superiorii ierarhici sunt diferite în cele două cazuri: dacă în cazul *Szabo* avem de a face cu un conflict bazat pe norme canonice, în cazul *Tothpal* conflictul are o puternică componentă patrimonială. În acest din urmă caz, pastorul a fost destituit în anul 2009 în urma unei proceduri disciplinare legate de rolul său în constituirea (în anul 2008) împreună cu membri ai comunității luterane locale, în fața unui notar, a grupării religioase autonome „Creștinii Liberi” și a asociației „Biserica Evanghelică Luterană Autonomă”. Înțelegem din expunerea faptelor în decizia CEDO că pastorul, angajat fiind de către parohia locală, și-a afirmat împreună cu o parte a parohiei independența față de cultul Biserica Evanghelică Luterană din România prin înființarea grupării religioase și a asociației mai sus menționate. Astfel, după destituirea sa, Tothpal a continuat să slujească afișând la intrarea în biserică informația că întrunirile religioase erau organizate de gruparea religioasă „Creștinii Liberi” (§10). Adunarea generală a parohiei a stabilit, de asemenea, că asociația înființată ar avea drept de folosință asupra bisericii și casei parohiale². Biserica Luterană a depus o plângere penală împotriva lui Tothpal pentru practicarea ilegală a preoției (§12). Aceasta a fost respinsă de parchetul de pe lângă Judecătoria Arad, care a constatat că membrii comunității luterane din Arad fuseseră informați de destituirea pastorului și că majoritatea lor au continuat să îl urmeze și să îl susțină pe acesta (§13). În urma unei contestații a deciziei parchetului, Judecătoria Arad a decis să aplice pastorului o amendă penală, considerând că acesta se făcuse vinovat de exercitarea ilegală a profesiei. Instanța a considerat irelevant faptul că credincioșii erau la curent cu demiterea pastorului și a considerat că exercitarea profesiei a fost ilegală atât timp cât parohia locală nu devenise „autonomă” în raport cu Biserica Luterană (§15)³.

Din prezentarea acestor două cazuri reținem că cei doi pastori au fost suținuți de enoriașii lor, care i-au urmat și după ce au fost caterisiți. După cum vom explica mai jos, acesta este un aspect esențial pentru a înțelege modul în care Curtea a analizat cazurile. Înainte de a discuta jurisprudența CEDO mai largă aplicabilă în situații de conflict în interiorul comunităților religioase, prezentăm în secțiunea următoare alte conflicte similare din România, de data aceasta implicând cultul majoritar. Și în aceste cazuri, tensiunile s-au soldat cu plângeri penale ale reprezentanților Bisericii împotriva preoților caterisiți, plângeri fondate de asemenea pe Art. 23 Alin. 4 din Legea privind libertatea religioasă.

Cercetarea pentru infracțiunea de exercitare fără drept a profesiei de preot de către foști preoți ai Bisericii Ortodoxe Române

În articolul nostru referitor la aspectele socio-juridice ale relațiilor interconfesionale în România⁴ am făcut referire atât la cazurile *Tothpal împotriva României* și *Szabo*

2 Această informație apare în descrierea cazului *Tothpal* împotriva României (cererea nr. 28617/13) la momentul comunicării sale de către CEDO, nu în sinteza faptelor prezentate în decizie. Litigiul a avut o latură patrimonială mai complexă, redată doar parțial în textul deciziei (a se vedea §§17-19, 36, 37).

3 Deoarece nu am consultat decizia Judecătoriei Arad, nu putem ști la ce formă de înregistrare a parohiei „autonome” s-a referit instanța. Este evident însă faptul că, constituirea în fața unui notar a grupării religioase și înființarea unei asociații nu au fost considerate suficiente.

4 Mihai Popa, Liviu Andreescu, “Legal provisions, courts, and the status of religious communities: a socio-legal

împotriva României (la acel moment comunicate guvernului) cât și la cele două cazuri implicând foști preoți BOR prezentate în această secțiune. Profităm de ocazia analizei de față pentru a prezenta cele două cazuri mai detaliat decât a fost posibil în articolul menționat. În prezentarea noastră ne bazăm atât pe interviuri cu persoane implicate direct în cele două cazuri, cât și pe documente oficiale fie puse la dispoziția noastră de persoanele intervievate, fie obținute din arhivele curților de justiție⁵.

Primul caz pe care îl prezentăm aici este cel al unui preot ortodox caterisit de BOR în urma unui conflict cu superiorii săi ierarhici. Conflictul a fost diferit de cel din cazul *Tothpal*, însă a avut la bază cauze patrimoniale. Astfel, conflictul a început cu o inspecție efectuată de reprezentanții unei Episcopii a BOR într-o parohie, inspecție în urma căreia preotului vizat de control i s-a cerut efectuarea la biserică locală a unor lucrări de reparație, întreținere și restaurare. Valoarea acestor lucrări i s-a părut preotului excesivă iar termenele fixate nu i s-au părut rezonabile. La un moment ulterior, „constatând că nu se dorește, de fapt, o rezolvare a situației [pe cale amiabilă] ci extragerea unor sume de bani pe care nu puteai să le onorezi într-un termen rațional și rezonabil”, preotul a decis împreună cu membrii parohiei să constituie o grupare religioasă autonomă, inițial fără personalitate juridică, „ortodoxă, dar care să nu întrețină nici un fel de relații – nici ecumenice și nici de altă natură – cu persoana juridică de drept privat, cultul Biserica Ortodoxă Română”. Hotărârea Adunării Parohiale de a „ieși de sub ascultarea” Episcopiei este consemnată în ordonanța procurorului de caz. A urmat înființarea unei asociații (ONG) și afilierea la o biserică ortodoxă din afara țării. În cadrul interviului nostru, preotul ne-a spus că înregistrarea la Secretariatul de Stat pentru Culte ca asociație religioasă nu a fost vizată deoarece, a considerat acesta, ar fi fost dificilă. Intervievatul nostru a menționat experiența procesului în care, din perspectiva sa, Secretariatul de Stat pentru Culte intervenise în favoarea reprezentanților Episcopiei. Mai mult, a considerat că s-ar putea ca asociația nou constituită să nu obțină avizul consultativ dacă ar fi avut termenul „ortodox” în denumire⁶.

Citatele de mai sus, preluate din interviul realizat cu fostul preot BOR, ilustrează atât percepția subiectivă a acestuia cu privire la conflictul cu superiorii ierarhici, cât și jargonul juridic cu care ajunsese să se familiarizeze în cursul litigiului.

Lista completă de plângeri penale depuse de reprezentanții Episcopiei în cadrul acestui conflict se regăsește în ordonanța întocmită de procurorul de caz, document pus la dispoziția noastră de către preot cu ocazia interviului. Astfel, reprezentanții Episcopiei l-au acuzat în primul rând pe fostul preot BOR de exercitarea fără drept a profesiei (Art. 281 din Codul Penal, cu referire la Art. 23 Alin. 4 din Legea Nr. 489/2006). Aceasta a fost prima plângere penală depusă la scurt timp după caterisire, când preotul a continuat să slujească. Acuzația s-a repetat ulterior în mai multe plângeri, cu privire la acțiuni ale preotului atât în interiorul bisericii, cât și în comunitatea locală. Deoarece preotul a continuat să slujească

analysis of inter-religious relations in Romania”, *Religion, State and Society*, 45(3-4), 2017.

5 Totuși, vom evita să intrăm în cele mai amănunțite detalii ale fiecărui caz, dorind să păstrăm anonimitatea persoanelor implicate.

6 În acest număr al revistei sunt publicate și paragrafe relevante din decizia *Genov împotriva Bulgariei*, care tratează tocmai chestiunea limitărilor impuse de stat înființării și înregistrării de organizații religioase cu nume similar. Considerăm că această decizie este relevantă și pentru cazul românesc, unde Legea 489/2006 conține, în lumina deciziei *Genov*, prevederi prea restrictive.

în biserica locală, asupra căreia el și reprezentanții parohiei considerau că aveau dreptul de proprietate (localnicii fiind cei care ridicaseră clădirea și o întreținuseră), alte plângeri au fost depuse de reprezentanții Episcopiei în legătură cu această stare de fapt (pentru „împiedicarea libertății cultelor”, „tulburarea de posesie”)⁷.

Deosebit de interesant pentru analiza noastră este modul în care procurorul de caz a evaluat diferitele plângeri penale ale Episcopiei cu privire la infracțiunea de exercitare fără drept a profesiei de preot. Astfel, cu privire la o slujbă ținută de preot la scurt timp după caterisire, procurorul a notat că organele de poliție deplasate la fața locului au luat declarații ale participanților la slujbă, aceștia indicând că participau la ritualul religios în calitate de adepți ai BOR. Procurorul a dedus astfel că efectuarea unei slujbe „în incinta bisericii” aparținând BOR, „folosind obiecte de îmbrăcăminte și procedee specifice acestui cult religios”, „a fost de natură să creeze impresia” celor prezenți că participă la o ceremonie realizată de învinuit în calitate de preot angajat al BOR. Așadar, preotul s-a făcut vinovat de exercitarea fără drept a profesiei în această situație. Totuși, în continuare, procurorul a notat că participarea preotului la slujbele din afara bisericii, la cererea credincioșilor din localitate, la date ulterioare episodului notat anterior, nu constituie infracțiunea de exercitare fără drept a profesiei. Pentru a justifica această decizie, procurorul a invocat Legea 489/2006, Constituția României și Art. 9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Notând faptul că fostul preot BOR a înființat o asociație și că a depus un jurământ de ascultare și supunere față de o biserică ortodoxă din afara țării, procurorul a considerat că dreptul acestuia de „a-și manifesta liber convingerile religioase, fie individual, fie colectiv” trebuie luat în considerare chiar dacă asociația înființată nu este o „asociație religioasă” în sensul Legii 489/2006 și chiar dacă biserica ortodoxă din afara țării nu este un cult religios recunoscut în România. Dezvoltând, procurorul a citat jurisprudența CEDO (hotărârile *Serif împotriva Greciei*, *Hasan și Chaush împotriva Bulgariei*, *Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei*) și a reținut că autonomia comunităților religioase este „indispensabilă pluralismului”, iar dacă există riscul apariției unor tensiuni într-o comunitate religioasă divizată, rolul autorităților statului „nu constă în eliminarea sursei tensiunilor prin eliminarea pluralismului, ci la vegherea faptului ca grupurile divergente să se tolereze unul pe altul”.

Știm de la interviu nostru că el însuși a depus textele deciziilor *Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei* (2002) și *Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova și Alții împotriva Moldovei* (2007), pe care le găsisse traduse în limba română pe Internet, la dosar, în atenția procurorului de caz. Fostul preot BOR ne-a spus că din decizia *Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei* a citit chiar enoriașilor săi, pentru a le arăta că demersul lor este legal. Pasajele relevante din ordonanța procurorului de caz sunt asemănătoare (deși nu identice) cu pasaje din cele două decizii menționate mai sus, ceea ce ne face să credem că acțiunea interviu nostru l-a ajutat în soluționarea favorabilă a cazului său. Argumentele procurorului, susținute prin referiri la jurisprudența CEDO, au convins și instanța chemată să judece plângerea reprezentanților Episcopiei împotriva

⁷ Nu reproducem aici toate acuzațiile aduse de reprezentanții Episcopiei pentru a proteja anonimitatea cazului. Menționăm că procurorul de caz a dispus începerea urmăririi penale pentru toate aceste presupuse fapte ilegale.

rezoluției procurorului de scoatere de sub urmărire penală cu privire la infracțiunea de exercitare fără drept a profesiei de preot.

În motivarea plângerii împotriva rezoluției procurorului, reprezentanții Episcopiei au indicat faptul că „preotul ortodox, în exercitarea atribuțiilor sale, prestează servicii religioase și în afara spațiului bisericii”⁸. Ei au considerat ilegale acțiunile de slujire ale fostului preot BOR și au indicat că afilierea sa la o biserică ortodoxă din afara țării nu conferă legalitate acțiunilor sale, deoarece această din urmă biserică „nu face parte din cele 18 culte religioase, legal recunoscute în România”. Nici înființarea asociației nu ar conferi legalitate acțiunilor sale întrucât „prestarea de servicii religioase ortodoxe” nu este cuprinsă în activitățile asociației. În motivarea respingerii plângerii, instanța a confirmat analiza procurorului și a reținut că „aceste manifestări se circumscriu prevederilor art. 9 din CEDO care consacră libertatea de gândire, de conștiință și de religie”. Mai mult, a apreciat instanța, „serviciile cu caracter religios” executate de fostul preot BOR în comunitatea locală „reprezintă o manifestare a convingerilor religioase atât a celor care oficiază aceste ritualuri, cât și a celor care iau parte la astfel de manifestări”, legitime atât timp cât „nu periclitează siguranța publică, ordinea, sănătatea și morală publică”.

Foarte diferită a fost evaluarea unei situații similare de către instanța chemată să judece al doilea caz asupra căruia ne aplecăm în această secțiune. Aici, insistența unui alt fost preot BOR că enoriașii „pot să-și aleagă preotul pe care și-l doresc, chiar dacă acea persoană a fost caterisită de organele superioare” nu a avut ca rezultat decât convingerea instanței că numai pedeapsa privativă de libertate ar putea asigura „stoparea activității infracționale a inculpatului”⁹. Înainte de a intra în detaliile argumentelor juridice din acest al doilea caz, prezentăm pe scurt evenimentele petrecute, așa cum sunt reflectate acestea în dosarul de arhivă la care am avut acces (ce conține ancheta procurorului de caz cu documente și declarații ale martorilor și concluziile scrise ale apărării) și în deciziile instanțelor.

Decizia de caterisire în acest al doilea caz a avut la bază considerente canonice, survenind în urma nerespectării de către preot a deciziei superiorilor ierarhici de interdicere de a mai sluji după ce a divorțat și s-a recăsătorit. În urma deciziei de caterisire, fostul preot BOR a continuat să slujească, fiind susținut de membrii parohiei. La dosar apare o declarație a Adunării Parohiale (semnată de câteva sute de enoriași) conform căreia parohia a decis „să iasă de sub ascultarea” Episcopiei BOR, anunțând că „va apăra, dacă va fi nevoie, și în instanțele civile drepturile și persoana preotului nostru slujitor”. Același document indică faptul că membrii parohiei se considerau „proprietarul de drept al patrimoniului parohial” și considerau că preotul era „salariatul parohiei”.

Fostul preot BOR a continuat să slujească timp de mai mulți ani după decizia de caterisire, timp în care s-au desfășurat mai multe procese împotriva lui pentru exercitarea fără drept a profesiei de preot. După cum se observă din datele la care au fost audiați primii martori de către organele de cercetare, plângerea penală pentru exercitarea fără drept a profesiei de preot a fost depusă de reprezentanții Episcopiei BOR la scurt timp după emiterea deciziei de caterisire. Practic, fostul preot BOR a ignorat decizia de caterisire

⁸ Citatele sunt preluate din decizia instanței, pusă la dispoziția noastră de interviu.

⁹ Citatele sunt preluate din decizia instanței, obținută de la arhiva curții de justiție.

și a continuat să slujească în incinta bisericii locale și în comunitate. Reprezentanții Episcopiei au obținut o sentință civilă care a dispus evacuarea fostului preot din incinta bisericii. După evacuarea din biserică, acesta a continuat să organizeze activități religioase la propria locuință și a continuat să officieze ceremonii religioase pentru enoriași.

Din concluziile scrise depuse de apărare reiese faptul că fostul preot BOR a considerat inițial parohia locală („ieșită de sub ascultare”) drept „structură religioasă fără personalitate juridică”. După o primă condamnare definitivă la închisoare (cu suspendare), acesta a continuat să slujească și s-a asociat unei biserici ortodoxe din afara țării. A urmat un nou proces, în urma căruia preotul a fost condamnat la o nouă pedeapsă definitivă la închisoare, de data aceasta cu executare. Asocierea la o altă structură religioasă nu i-a folosit în apărare fostului preot BOR, instanțele luând drept valid argumentul reprezentanților Episcopiei (susținut cu o adresă oficială a Secretariatului de Stat pentru Culte) că respectiva structură religioasă nu are „calitatea de cult sau de asociație religioasă, în conformitate cu prevederile legii nr. 489/2006”.

Foarte succint, diferitele instanțe care au analizat faptele fostului preot BOR au considerat că: Statutul BOR nu permite încheierea unui contract de muncă între parohie și preot (și nici ieșirea parohiei de sub autoritatea Bisericii); studiile teologice ale fostului preot BOR „reprezintă doar o condiție necesară, nu și suficientă pentru a exercita profesia de preot, în lipsa autorizației pierdute prin caterisire”; „caterisirea are în primul rând un caracter oficial” (nu spiritual, cum susținuse apărarea), iar consecința acesteia este „pierderea dreptului de a exercita profesia de preot”. Inițiativa de a scoate parohia de sub autoritatea BOR a fost considerată de una dintre instanțe drept element agravant în stabilirea pedepsei, iar instanța finală a considerat necesară majorarea pedepsei penale aplicate, atât timp cât „nici condamnarea în prima instanță și nici condamnarea definitivă” nu au „marcat pozitiv atitudinea inculpatului care pur și simplu a nesocotit legea penală premeditat”.

În acest al doilea caz, fostul preot BOR și apărătorii săi nu au invocat nici una dintre deciziile CEDO invocate în primul caz prezentat în această secțiune. Nu putem ști dacă această strategie i-ar fi fost de ajutor. În cadrul unui interviu, una dintre persoanele care au cunoscut cazul îndeaproape a pus rezultatul procedurilor interne pe seama caracteristicilor personale ale celor care au instrumentat și judecat cazul. Într-adevăr, tonul magistraților este mult mai critic în acest caz decât în cazul prezentat anterior. Totuși, având în vedere și deciziile din cazurile pastorilor Tothpal și Szabo, nu putem vedea decizia de condamnare la închisoare din acest caz ca fiind determinată de circumstanțe excepționale.

Discuția noastră din următoarea secțiune urmărește să clarifice abordarea de lungă durată a CEDO cu privire la limitele intervenției legitime a autorităților statului în situații asemănătoare cu cele discutate aici. Important de reținut vor fi modul în care Curtea interpretează astfel de situații (drept situații de conflict în interiorul comunităților religioase) și modul în care Curtea vede activitatea specifică a preoților și a altor conducători religioși (ca având nevoie nu de certificare din partea statului sau a unei grupări religioase recunoscute într-o formă sau alta, ci de legitimare din partea credincioșilor).

Jurisprudența CEDO și neutralitatea statului față de legitimarea conducătorilor religioși

Până la decizia *Tothpal și Szabo împotriva României*, CEDO a subliniat în mai multe rânduri datoria de imparțialitate și neutralitate a statului în raport cu facțiunile apărute în urma unor sciziuni în comunitățile religioase¹⁰. Mai mult, Curtea a insistat asupra ideii că pluralismul religios într-o democrație implică, în mod inerent, dispute între și în interiorul comunităților religioase. Astfel, începând de la cazul *Serif împotriva Greciei* (2000) (tradus în acest număr al revistei), CEDO a afirmat în repetate rânduri (inclusiv în decizia *Tothpal și Szabo*) că „pedepsirea unei persoane pentru simplul fapt că acționează ca lider religios al unui grup care îl urmează în mod voluntar poate fi cu greu considerată compatibilă cu cerințele pluralismului religios într-o societate democratică” (§51); și că statul „[nu] trebuie să ia măsuri pentru a se asigura că grupurile religioase rămân sau sunt aduse sub o conducere unitară” (§52). Mai curând, rolul autorităților în cazul unui conflict intra-religios „nu este să îndepărteze cauza tensiunii eliminând pluralismul, ci să se asigure că grupurile aflate în competiție se tolerează reciproc” (§53). Aceste principii au fost repetate în mai multe decizii CEDO, inclusiv în cauzele *Hasan și Chaush împotriva Bulgariei* (2000) și *Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei* (2002), text utilizat de unul dintre preoții caterisiți de BOR în apărarea sa.

La fel ca și cazul *Serif*, cazul *Hasan și Chaush* se referă la nerecunoașterea de către autorități a unui lider religios ales democratic de comunitatea musulmană. Dacă în cazul *Serif* autoritățile elene au argumentat că nu puteau recunoaște un lider religios ales democratic deoarece acesta urma, conform legii, să exercite și funcții administrative și judecătorești (drept pentru care ar fi trebuit desemnat de stat), în cazul *Hasan și Chaush* autoritățile au argumentat că nu au recunoscut liderul religios ales pentru a preîntâmpina scindarea comunității. Decizia Marii Camere a CEDO în cazul *Hasan și Chaush* a adăugat la formulările prezente în *Serif* și ideea că „dreptul la libertatea de religie garantat de Convenție exclude orice libertate de acțiune din partea Statului de a determina dacă credințele religioase sau mijloacele de exprimare a acestor credințe sunt legitime” (§ 78). Notăm aici că prevederile Legii 489/2006 respectă din plin acest principiu, prin acordarea dreptului la exercițiul deplin al libertății religioase fără a-l lega în vreun fel de obținerea unei recunoașteri formale a comunităților religioase de către stat. Totuși, exemplele discutate anterior arată că, în practică, există tendința (atât în rândul reprezentanților comunităților recunoscute, cât și al magistraților) ca acele comunități religioase recunoscute într-o formă sau alta de autoritățile statului („cultele”, respectiv „asociațiile religioase”) să fie considerate în mod eronat mai legitime decât altele („grupurile religioase”).

În timp ce în cazurile *Serif* și *Hasan și Chaush* încălcarea libertății religioase a apărut ca urmare a conflictului dintre voința exprimată prin vot a unei comunități religioase și un act administrativ, în *Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei* natura litigiului a fost mai apropiată de cazurile descrise în secțiunile anterioare, fiind vorba de conflictul între un cult recunoscut și o grupare desprinsă din acesta. De fapt, speța a

¹⁰ Malcolm Evans, Peter Petkoff, “A Separation of Convenience? The Concept of Neutrality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights”, *Religion, State and Society*, 36(3), 2008, p. 210.

pornit chiar de la activitatea unui preot schismatic (exclus canonic din Biserica Ortodoxă Rusă) care a fondat alături de alți credincioși o nouă mitropolie ortodoxă. Autoritățile statului au refuzat autorizarea administrativă a acesteia din urmă. CEDO a observat că actul de a condiționa recunoașterea unei noi structuri religioase de voința unei autorități religioase deja existente este incompatibil cu „obligația de neutralitate și imparțialitate a statului” (§123). În această logică, am adăuga noi, cu atât mai mult reprezintă o încălcare a Articolului 9 condiționarea dreptului unei persoane de a oficia ca preot într-o nouă structură religioasă de acordul unei grupări religioase existente: îndeplinirea atribuțiilor de preot este chiar mai intim legată de exercitarea libertăților religioase decât recunoașterea oficială a structurii religioase.

Prin apel la principiul imparțialității sau neutralității statului și la acela al pluralismului dintr-o societate democratică, cele trei decizii de la începutul anilor 2000 prezentate mai sus limitează acțiunea statului în gestiunea conflictelor din interiorul comunităților religioase la „asigurarea toleranței reciproce”, chiar cu prețul persistenței conflictului intern. Cu toate acestea, în statele unde există culte sau asociații religioase recunoscute, asociate în mod istoric și/sau prin numărul mare de credincioși cu o anumită credință sau doctrină religioasă, autoritățile au avut deseori tentația de a considera crearea unei noi comunități de aceeași credință – prin sciziunea unei facțiuni sau nu – ca fiind incompatibilă cu ordinea religioasă din țara respectivă. Putem interpreta și în această lumină insistența pastorilor Tothpal și Szabo că nu au oficiat, după excluderea din biserică, conform ritului luteran, respectiv reformat. De altfel, și Legea libertății religioase din România conține prevederi care ar putea fi interpretate în acest sens. De pildă, Art. 41 Alin. 2 (a) stipulează că denumirea unei asociații religioase noi „nu poate fi identică sau asemănătoare cu cea a unui cult sau a altei asociații religioase recunoscute” (subl. noastră).

CEDO s-a pronunțat explicit, mai recent, și în această privință. În cazul *Genov împotriva Bulgariei* (2017), reclamantului i s-a interzis crearea unei asociații cu nume asemănător și cu aceleași credințe ca ale unei asociații religioase existente. Conform Curții, „asemănarea denumirii [...] cu aceea a [unei asociații] preexistente nu este suficientă pentru a justifica refuzul înregistrării” (§43). Mai mult, justificarea nerecunoașterii juridice prin faptul că un cult cu aceeași doctrină funcționează deja ar putea avea ca efect „de a nu permite existența decât a unei asociații de cult unice pentru fiecare curent religios și de a impune credincioșilor să se îndrepte către aceasta” (§44). O atare perspectivă „pare dificil de pus în acord cu libertatea de religie și libertatea de asociere garantate de Articolele 9 și 11 din Convenție” (§45). „Această concluzie”, conchide instanța, „nu s-ar schimba nici în situația în care [...] decizia de a înființa o nouă asociație de cult ar fi urmarea unei divizări interne a cultului preexistent” (§46).

Deși în cazul *Tothpal și Szabo* CEDO nu face trimitere la toate spețele trecute în revistă aici, am considerat necesară reluarea pe scurt a jurisprudenței mai largi deoarece aceasta servește drept context pentru raționamentul Curții în cazul care ne interesează în mod deosebit. Anume, referințele la *Serif și Hasan și Chaush*, de unde CEDO preia argumentele legate de conducerea comunităților religioase, indică modul în care Curtea a lecturat situația de fapt din cazurile pastorilor Tothpal și Szabo. Astfel, dacă în curțile interne argumentele părților s-au concentrat asupra justificărilor legate de practicarea

formală a unei „profesii”, CEDO a interpretat activitatea pastorilor drept una mai degrabă vocațională, considerând a fi decisiv faptul că această activitate fusese legitimată de către credincioși și nediscutând calificările formale ale celor doi reclamanți. În lumina deciziei din cazul *Genov*, putem înțelege din ce motiv Curtea a ignorat atât referirile la studiile celor doi pastori, cât și tema identității sau diferențelor dintre practicile lor și cele ale bisericilor „mamă”: aspectul care primează în asigurarea pluralismului indisociabil de o societate democratică este acela de a permite pluralizarea autorității religioase.

Mergând pe firul acestui raționament, Curtea a respins argumentul guvernului român (enunțat la §45 din decizia *Tothpal și Szabo*) că restrângerea libertății religioase a grupului schismatic și, în mod particular, a pastorului acestuia din urmă ar fi fost necesară pentru a proteja drepturile altora și, mai ales, pentru ocrotirea autonomiei comunităților religioase. Dacă intervenția statului pentru a ține comunitatea unită sau sub un conducător unic „constituie un atentat la libertatea religioasă”, așa cum a stabilit deja jurisprudența citată anterior, atunci – conchide instanța europeană – „pedepsirea cuiva doar pentru că a acționat ca lider religios al unui grup care îl urmează voluntar nu este compatibilă cu cerințele pluralismului religios într-o societate democratică” (§51).

Merită reținut că, în nici unul dintre cazurile menționate anterior, Curtea nu menționează vreo obligație din partea preotului exclus sau a comunității scindate de a întreprinde în mod pozitiv vreo acțiune pentru a legitima continuarea slujirii sau a organizării ori participării la ritualuri religioase. În mod simetric, nu se precizează nici eventualele fapte care ar delegitima actul de slujire al unui preot caterisit. Ca atare, legitimitatea slujirii depinde, în viziunea Curții, doar de decizia unui grup de credincioși de a-și urma conducătorul religios în mod „voluntar”, fapt care nu e nevoie să fie probat decât prin participarea la evenimentele religioase. Deși Curtea nu elaborează asupra termenului de „voluntar”, considerăm că avem indicii să înțelegem expresia ca referindu-se la o decizie luată în cunoștință de cauză. În toate cazurile prezentate în acest articol, preoții au informat comunitatea despre conflictul cu bisericile lor și despre excluderea lor din cult, condiție pe care Curtea pare să o considere suficientă în decizia *Tothpal și Szabo*.

Comparând raționamentul CEDO cu procedurile din curțile interne, observăm că în special procurorii (în trei din cele patru cazuri prezentate) au evaluat cazurile în acord cu jurisprudența Curții, în sensul în care au pus accentul în anchetele lor asupra susținerii enoriașilor și nu asupra (pierderii) autorizației profesionale din partea cultului. Așa s-a întâmplat în cazul pastorului Tothpal, unde procurorul de caz a dispus închiderea dosarului, constatând că membrii comunității luterane fuseseră informați despre destituirea pastorului și că, totuși, o majoritate continuaseră să îl susțină și să îl urmeze. La fel, în cazul pastorului Szabo, atât Parchetul de pe lângă Judecătoria Gherla, cât și Parchetul de pe lângă Tribunalul Cluj au respins plângerea penală, scoțând în evidență faptul că, comunitatea locală era scindată și că o parte dintre credincioși îl urmaseră în mod deliberat pe fostul pastor. De asemenea, în cazul preotului caterisit de BOR care a invocat în apărarea sa deciziile CEDO, procurorul de caz a apreciat că, atât timp cât enoriașii au știut despre faptul că preotul nu mai era angajat BOR, serviciile religioase s-au încadrat în sfera libertății de religie. Prin contrast, în special judecătorii (tot în trei din cele patru cazuri prezentate) au evaluat acțiunile înviuniților drept infracțiuni și le-au aplicat

sanctiuni penale. Cea mai frapantă diferență între jurisprudența CEDO și raționamentul curții interne o întâlnim în cazul fostului preot BOR care a fost condamnat la închisoare cu executare. Aici, într-o manieră asemănătoare cu procedura în fața primei instanțe în cazul *Szabo*, judecătorul care a dat sentința finală a considerat ruptura parohiei de biserica „mamă” nu drept o consecință inevitabilă a pluralismului religios într-o societate, ci drept o dimensiune agravantă a infracțiunii de exercitare fără drept a profesiei de preot.

Ce dorim să reținem este tocmai ideea diferențelor considerabile în modul în care prevederile Art. 23 Alin. 4 au fost aplicate de magistrați. Decizia din cazul *Tothpal și Szabo* ar trebui să reducă aceste discrepanțe și să conducă la interpretări ale prevederilor respectivului articol în conformitate cu prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Concluzii

Prin consecințele sale, decizia din cazul *Tothpal și Szabo* se dovedește una de importanță specială pentru viața religioasă din România. Mai întâi, aceasta sosește într-un moment în care despărțirea unor comunități de credincioși și a conducătorilor acestora de bisericile lor nu mai constituie un fapt izolat. Presa de circulație largă a consemnat și comentat un număr important de astfel de evenimente. Întrucât conflictele s-au soldat uneori cu împiedicarea exercițiului libertății religioase de către comunitățile scindate și de liderii lor și, mai rar, cu amenzi penale și privarea de libertate a celor din urmă, decizia CEDO poate rectifica nedreptăți înfăptuite deja și preîntâmpina nedreptăți viitoare.

În al doilea rând, instanțele din România au demonstrat, judecând astfel de cazuri, o lipsă evidentă de uniformitate în abordare. Verdictele în cazuri practic identice au acoperit întreg spectrul – de la achitare până la condamnarea la închisoare cu executare. Mai mult, eșantionul nostru de cazuri arată diferențe de viziune între procurorii și judecătorii implicați. Diversitatea de rezultate sugerează lipsa de orientare a instanțelor în privința tratamentului libertății religioase, situație pe care analiza oferită de CEDO în *Tothpal și Szabo* ar trebui să o rectifice.

În al treilea rând, decizia clarifică implicațiile distincției tripartite dintre culte, asociații religioase și grupuri religioase asupra conflictelor din sânul comunităților de credincioși, indiferent de forma lor de constituire. Așa cum am arătat anterior, în ciuda faptului că grupurile religioase se bucură de exercițiul deplin al libertății religioase, statutul lor de entități fără înregistrare formală duce uneori la neînțelegeri din partea autorităților sau a opiniei publice. Comunităților scindate sau asociațiilor în care se reunesc preoții caterisiți le este deseori atribuit un statut de grupare paralelă, ilegală, sugerându-se că li s-ar fi refuzat „calitatea” de asociație religioasă sau că ar fi „nerecunoscute” și compuse din „falși preoți”. Or, decizia din cazul semnalat aici arată că noile grupuri religioase și liderii lor, indiferent dacă au apărut în urma unei sciziuni dintr-o biserică recunoscută sau al excomunicării ori caterisirii, nu au nevoie să obțină vreun statut juridic formal sau vreo recunoaștere a calității de preot pentru a participa la evenimente religioase de orice rit. În această privință, *Tothpal și Szabo* oferă o clarificare cu atât mai oportună în condițiile în care forma nouă a Art. 23 Alin. 4 din Legea 489/2006 a eliminat sintagma conform căreia

acordul de a îndeplini atribuțiile de preot poate fi acordat „de structurile religioase, cu sau fără personalitate juridică”.

Merită remarcat, în final, că scindarea unei comunități religioase ridică și alte teme complicate de natură juridică, cu potențiale implicații asupra libertății garantate de Articolul 9 din Convenție, teme pe care decizia *Tothpal și Szabo* nu le acoperă. Acestea țin, în special, de patrimoniul parohiilor scindate, cum ar fi obiectele rituale și lăcașurile de cult. Uneori, ele au fost cumpărate sau construite în totalitate din banii enoriașilor și, în cazurile de conflict intra-religios, fac obiectul pretențiilor acestora. Legea românească conține mai multe prevederi relevante. Deocamdată nu există, în jurisprudența CEDO, cazuri care să ofere un ghid temeinic într-o privință atât sensibilă precum dreptul asupra bunurilor organizațiilor religioase divizate.